

Groep 7 en 8

In groep 7 en 8 richt u zich vooral op:

- het aanleren van nieuwe woorden, inclusief diepe woordkennis, met een accent op het aanleren van school/schrijftaalwoorden;
- het activeren van leerlingen om zelfstandig op zoek te gaan naar de betekenis van woorden in teksten.
- Het aanleren en oefenen van aanpakken om zelfstandig nieuwe woorden te oefenen en te onthouden.

Doelen

Hieronder staat een overzicht van de doelen die de 'gemiddelde leerling' zou moeten beheersen.

Een aantal leerlingen zal wellicht al verder zijn. Zij werken alvast aan het volgende niveau.

Eind groep 8	begrijpen 15.000 woorden, waarvan 900 school/schrijftaalwoorden
Woordenschat	verdiepen hun woordkennis (kennen meer betekenisaspecten en betekenisrelaties van geleerde woorden)
	gebruiken 7.000 woorden
	leiden geautomatiseerd betekenis van woorden af uit de context
	begrijpen minder voorkomend figuurlijk taalgebruik

Didactische richtlijnen

Richtlijn 1: Werk systematisch aan het uitbreiden van de woordenschat aan de hand van de viertact

Voor intentioneel en systematisch woordenschatonderwijs gebruikt u de volgende vier didactische stappen (Vd Nulft & Verhallen 2002):

1. Woorden in een betekenisvolle context aanbieden (voorbewerken)
2. Betekenissen verduidelijken (semantiseren)
3. Herhalen en oefenen (consolideren)
4. Controleren

Stap 1: Woorden in een betekenisvolle context aanbieden

Zorg ervoor dat deze stap kort en pakkend is. Door bijvoorbeeld iets te laten zien (foto, voorwerp of iets humoristisch) trekt u de aandacht en wordt het woordenschatnetwerk van leerlingen geactiveerd. Het woord (*on*)*bewust* kunt u bijvoorbeeld aanbieden door leerlingen te vragen welke arm boven is als ze hun armen over elkaar doen. (De meeste leerlingen moeten dit eerst doen voor ze antwoord kunnen geven: ze zijn het zich niet bewust). Er volgt een gesprek over wat je zoal onbewust doet en wat bewust.

Stap 2: Betekenissen verduidelijken (semantiseren)

Bied de woorden in clusters aan, zodat vooral de diepe woordkennis wordt gestimuleerd. Bij het aanleren van het woord *schroevendraaier* moeten de leerlingen niet alleen leren wat het voor een voorwerp is, maar ook waarvoor een schroevendraaier dient en de hiërarchische relatie die het woord heeft met het begrip *gereedschap*(*pen*).

De betekenis van een woord kan op verschillende manieren verduidelijkt worden. Om diepe woordkennis te verwerven, heeft een kind het nodig dat een woord meerdere keren en op verschillende manieren wordt uitgelegd. Maak hierbij gebruik van de *vier uitjes* (Van den Nulft & Verhallen, 2009): uitleggen, uitbeelden en uitbreiden.

'De uitjes'

Uitbeelden: *gebaren, aanwijzen, voordoen, uitspelen, laten ervaren*

De betekenis van concrete woorden en handelingen laat u zien met behulp van een voorwerp of een afbeelding, of door iets voor te doen. Er zijn ook woorden die u kunt verduidelijken door de leerlingen te laten voelen of ervaren wat het woord betekent, bijvoorbeeld bij begrippen als *koud* of *vochtig*.

Uitleggen: *vertellen, verduidelijken*

Wanneer u de betekenis van een woord uitlegt met behulp van andere woorden, geeft u een omschrijving of definitie. Het is dan van belang dat die definitie goed geformuleerd is. Een formulering als *X betekent dat...* is doorgaans geen goede keuze, omdat dit vaak ingewikkelde zinnen oplevert. Het is beter om het volgende patroon te hanteren: *als je..., dan...* (als je initiatiefrijk bent, dan onderneem je zelf veel actie, dan laat je van je horen).

Uitbreiden: *koppelen aan andere woorden die qua betekenis bij elkaar horen*

Losse woorden oefenen is minder efficiënt. Bied woorden aan in een samenhangend netwerk van woorden (drie tot vier woorden die qua betekenis bij elkaar horen).

Uitproberen: *leerlingen stimuleren om de woorden te gebruiken in de praktijk*

Bied korte opdrachten aan waarbij leerlingen in de praktijk oefenen om de woorden te gebruiken in zinnen, korte teksten, of als ze iets vertellen. Blijf ook zelf de nieuwe woorden regelmatig gebruiken.

Leerlingen leren de betekenis van een woord gemakkelijker wanneer zij ook de geschreven vorm van het woord zien en het woord hardop zeggen. Schrijf daarom het woord waarvan u de betekenis aan het uitleggen bent op het bord en laat het door de leerlingen uitspreken.

Stap 3: Herhalen en oefenen (consolideren)

Om geleerde woorden te kunnen onthouden is oefening en herhaling nodig. Hiervoor organiseert u verschillende activiteiten waarbij de woorden die in de vorige stappen zijn aangeboden, nu in allerlei andere contexten en op verschillende manieren door de leerlingen worden gebruikt. Alleen dan zullen leerlingen *diepe woordkennis* verwerven.

Consolidatioefeningen zijn gerichte, korte oefeningen (5 minuten opdrachten), waarmee het begrip van het woord wordt geoefend. Hiervan kunt u er enkele per dag doen. Voorbeelden van consolidatioefeningen:

- Een verhaaltje waarbij de gesemantiseerde woorden zijn weggelaten: welke woorden ontbreken?
- Woordweb/woordveld zonder het centrale woord: welke woord moet daar staan?
- Een conceptmap maken van gegeven begrippen: hoe hangen ze samen?

Veel leerlingen onthouden woorden makkelijker als ze de woorden koppelen aan een beweging, of als de leerlingen opdrachten doen waarbij ze kunnen bewegen, zoals de woordenschatmat en TPRS.

Stap 4: Controleren

Als laatste stap controleert u of de leerlingen de geleerde woorden hebben onthouden. Daarvoor is het nodig dat u bijhoudt welke woorden u heeft behandeld, op schrift of in de computer. Ook verdient het aanbeveling dat de leerlingen zelf bijhouden welke woorden zij hebben geleerd, bijvoorbeeld in een eigen (elektronisch) woordenboek. Wanneer blijkt dat de leerlingen de woorden nog niet beheersen, moeten ze de woorden herhalen.

Richtlijn 2: Selecteer zorgvuldig woorden

Selecteer een *voldoende aantal* woorden: minimaal 25 woorden per week, dagelijks vijf tot acht.

Criteria voor zorgvuldige woordselectie:

- Een woord is geschikt als de betekenis van het woord onbekend is voor in ieder geval een deel van de leerlingen.
- Een woord is geschikt als het functioneel is voor de leerlingen:
 - Een woord is functioneel als het past in de context van een thema, verhaal of activiteit.
 - Een woord is functioneel als het nodig is om te praten over bepaalde begrippen, of om deze begrippen uit te leggen.
- De woorden die u aanbiedt, houden verband met elkaar: ze maken deel uit van conceptuele netwerken. (De woorden die de verbanden aangeven moeten ook aangeleerd worden.)

Aanleren van school/schrijftaalwoorden

School/schrijftaalwoorden zijn de wat formelere woorden die vooral voorkomen in geschreven taal. Voorbeelden: *bepalen, vaststellen, gemeenschappelijk, negatief, de conclusie, het detail, de combinatie, afhankelijk zijn van, het proces*

U leert deze woorden expliciet aan omdat leerlingen de betekenis moeten kennen om informatieve teksten goed te kunnen begrijpen. Vaktaalwoorden (*bloedsomloop, democratie, rivierbedding*) krijgen vanzelf aandacht in de vakcontext, verduidelijking van school/schrijftaalwoorden schiet er ten onrechte vaak bij in.

U behandelt de school/schrijftaalwoorden in de lessen begrijpend lezen en in de zaakvaklessen op de volgende manier:

Woordselectie

- 5 academische taal /schooltaalwoorden uit de tekst

selectiecriteria academische taal /schooltaalwoorden:

- nut (kom je het tegen in schoolteksten)
- frequentie (is het een gangbaar woord, ook buiten school)
- context (is het van belang voor begrip van deze tekst)

Werkwijze

U schrijft de geselecteerde woorden op een poster of op het bord.

U schrijft de betekenis erachter, zoals hieronder omschreven.

- Woord = (synoniem, korte omschrijving)
- Dwingende contextzin waarin het woord wordt gebruikt.

VERONDERSTELLEN = DENKEN DAT HET ZO IS

Joris is nog steeds niet op school. Ik *veronderstel* dat hij zich weer verslapen heeft.

HET GEBREK AAN = ER IS TE WEINIG VAN IETS

In die hete zomer was er *een gebrek aan* ventilatoren. Er was er nergens meer eentje te koop.

Aanbieden, verduidelijken, oefenen en controleren

In de les biedt u de woorden aan in een context (via een film, tekst, het oriëntatiehoofdstuk in het boek, een visuele weergave van de inhoud, of een conceptmap).

Verduidelijk de woorden (in interactie met de klas) door het geven van meerdere voorbeelden of op verschillende manieren. Gebruik de aangeboden woorden zelf zoveel mogelijk en ga regelmatig na of de leerlingen de betekenis nog kennen.

Leerlingen krijgen een print van de woorden of nemen de woorden over in hun woordenschrift.

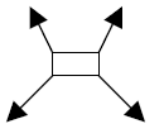
Huiswerk voor de leerlingen: bedenk voor de woorden op de lijst zelf een andere contextzin (je mag internet gebruiken) en waar dat mogelijk is: zoek er een afbeelding bij.

De aangeboden woordenschat toetst u in de toets over het hoofdstuk of in een aparte woordenschattoets.

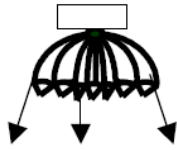
Tip: U kunt ook de leerlingen zelf posters laten maken van de geselecteerde woorden.

Richtlijn 3: Bied activiteiten aan die de diepe woordkennis stimuleren

Bied activiteiten aan waardoor leerlingen meerdere betekenisaspecten van woorden leren en de relatie tussen woorden. Voorbeelden van geschikte activiteiten voor dit doel zijn: gezamenlijk een woordveld maken, synoniemen bij elkaar zoeken, woorden hiërarchisch ordenen. Hoe bepaalde woorden zich in betekenis tot elkaar verhouden, kunt u in beeld brengen met behulp van zogenoemde *graphic organizers*. Veelgebruikte graphic organizers die de betekenisrelaties tussen woorden verduidelijken zijn de woordspin, woordparachute, woordkast en woordtrap (zie afbeelding hieronder).

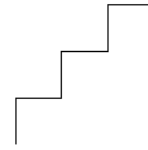
woordspin

woordparachute

woordkast

woordtrap

Richtlijn 4: Werk vakoverstijgend aan woordenschatuitbreiding

Benut bij alle vakken de kansen om onbekende woorden te verduidelijken. Deze kansen doen zich voor tijdens de lessen begrijpend lezen en de zaakvaklessen. In zaakvaklessen is een groot deel van de vakkennis immers tegelijkertijd nieuwe woordenschat voor de leerlingen. In deze lessen is een goede woordenschatdidactiek onontbeerlijk voor het overbrengen van de vakkennis.

Ook in sportlessen, dramalessen of lessen in creatieve vakken of praktijkvakken doen zich veel kansen voor. In deze lessen kunnen leerlingen veel leren via voordoen en nadoen. Wanneer een docent het voordoen van aanpakken, bewegingen of andere handelingen combineert met hardop denken en benoemen van alle handelingen, voorwerpen en gedachten (modellen), en daarna de het gebruik van de woorden door leerlingen stimuleert, zullen de leerlingen in deze les makkelijker de nieuwe woorden kunnen onthouden dan in de zaakvaklessen, omdat de woorden gekoppeld zijn aan handelingen, bewegingen.

Richtlijn 5: Maak incidenteel leren mogelijk in een taalrijke omgeving

Zorg voor een taalrijke omgeving waardoor leerlingen met veel woorden in contact komen. Vrij lezen is een zeer belangrijke motor van incidentele woordenschatverwerving. Andere voorbeelden van een taalrijke omgeving:

- Posters
- Thematafels met woordkaartjes, of woordkaartjes bij materialen en gereedschappen in een vaklokaal
- Overzichten met themawoorden aan de muur
- Woorden op het bord
- Nieuwsbord (met krantenberichten die leerlingen meenemen)
- Leestafel/leeshoek met kranten en tijdschriften
- Boeken, of boekentips in het lokaal

Richtlijn 6: Leer leerlingen woordleerstrategieën aan

U kunt onmogelijk alle woorden die nieuw zijn voor een leerling expliciet aanleren. Het is daarom belangrijk dat leerlingen leren om zelf de betekenis van een nieuw woord te achterhalen. Daarvoor is expliciet onderwijs nodig, met veel aandacht voor modellen: U doet hardop voor u de betekenis van een woord kunt achterhalen: door de betekenis af te leiden uit de context of uit bekende stukjes van het woord zelf. En door het op te zoeken in het woordenboek of op internet.

Leer de leerlingen naast de strategieën om woordbetekenissen te achterhalen ook strategieën aan om woorden te oefenen en te onthouden. Uiteindelijk moeten de leerlingen immers in staat zijn zelfstandig nieuwe woorden te leren.

Zelfstandig woordbetekenissen afleiden

Uw leerlingen hebben in lagere groepen geleerd woordleerstrategieën toe te passen aan de hand van de woordhulp. U wijst leerlingen erop dat ze elke gelegenheid moeten benutten om nieuwe woorden te leren. Dat wil zeggen niet alleen tijdens de taallessen, bij het begrijpend lezen en bij de zaakvaklessen maar ook bij het vrij lezen (zie onderdeel Leespromotie in het curriculum).

Hoe meer de leerlingen lezen, des te groter zal hun woordenschat worden.

Ga regelmatig na in hoeverre de leerlingen de aanpak van de woordhulp hebben gememoriseerd en in hoeverre ze die zelfstandig kunnen toepassen.

De talentvolle leerlingen zijn aan het toewerken naar niveau 2F (1S). Zij moeten bij teksten op 1F niveau zelfstandig de woordenschatstrategieën toepassen. Wanneer ze gaan oefenen met de toepassing van de strategieën bij moeilijkere teksten (nieuwsbegrip C, niveau 2F, of een tekst over een onbekend onderwerp), dan kan het nuttig zijn de leerlingen hierbij een keer uit te nodigen aan de instructietafel om ze gericht te begeleiden. (Zoals u dat normaal zou doen met de leerlingen die nog moeite hebben op niveau 1F)

Leren woorden leren

Besteed regelmatig aandacht aan strategieën om zelfstandig woorden te oefenen en te onthouden. Bijvoorbeeld door een aanpak met woordkaarten, door de leerlingen elkaar te laten overhoren, of andere aanpakken, die aansluiten bij verschillende intelligenties.

Ook ICT programma's als WRTS kunnen nuttig zijn. Leren hoe ze deze programma's moeten gebruiken is niet alleen nuttig voor het zelfstandig oefenen met woorden, maar ook een goede voorbereiding op het onderdeel woordenschat in het vreemdetalenonderwijs in het vo.

Richtlijn 7: Werk gericht toe naar het actief gebruiken van nieuwe woorden bij het spreken en schrijven

Leerlingen die van huis uit in een taalrijke omgeving opgroeien zullen de nieuw aangeboden woorden 'vanzelf' gaan gebruiken. Leerlingen uit taalzwakke milieus en meertalige leerlingen hebben vaak gerichte stimulans nodig om academische taal te gebruiken bij het spreken en schrijven. Dit stimuleert u door veel open 'hogere orde'-vragen te stellen. Ook kunt u in de oefenfase hulpmiddelen inzetten, zoals schrijfkaders of een lijst hulpwoorden of zinnen te geven. Meer hierover leest u in het domein schrijven en in het domein mondelinge vaardigheden.

Tijdsbesteding

100 minuten perweek

+

Woordenschatuitbreiding bij begrijpend lezen en de zaakvakken

Toetsen en differentiëren

Leerstofafhankelijke toetsing

U toetst de woordenschat van de leerlingen in het basisonderwijs volgens de volgende toetskalender:

		Januari	Juni
Groep 4	LOVS Woordenschat	M4	E4
Groep 5	LOVS Woordenschat	M5	E5
		November	April
Groep 6	LOVS Woordenschat	M6	E6
Groep 7	Leeswoordenschat	M7	E7
Groep 8	Leeswoordenschat	M8	

Op deze manier controleert u of de woordenschat van individuele leerlingen en van de klas als geheel op het vereiste (landelijk genormeerde) niveau ligt. Leerlingen met een te grote achterstand op het gebied van woordenschat, hebben er baat bij extra leertijd. Stimuleer ze om thuis tien minuten per dag te lezen en om elke dag naar het jeugdjournaal te kijken. Dit bevordert de impliciete taalverwerving. Overleg met de ouders hoe zij hun leerlingen hierin kunnen stimuleren. Pre teaching helpt leerlingen met een achterstand om alvast kennis te maken met de moeilijke woorden in een tekst, voordat de tekst met de klas wordt behandeld. Dit vergemakkelijkt het begrip van de tekst en het onthouden van de nieuwe woorden.

Ook tijd binnen de brede school of in vakantieperiodes kan worden benut. Zorg daarbij voor een aanbod en begeleiding waarmee de leerling een positieve attitude tegenover taal en leren blijft houden.

Leerstofafhankelijke toetsing

Daarnaast is het nodig dat u tussentijds de ontwikkeling van de woordenschat van de leerlingen controleert. Dit geldt zowel voor basisonderwijs als voor voortgezet onderwijs. Op de korte, middellange en lange termijn:

1. Controleren op korte termijn

Dit zijn observaties tijdens of direct na het semantiseren/consolideren om na te gaan in hoeverre de nieuwe woorden begrepen en ingeslepen zijn. Het credo 'elk woord moet zeven keer herhaald worden' blijkt lang niet altijd op te gaan. Soms onthouden leerlingen woorden al veel eerder: dan is er tijdwinst. En soms blijkt 7 keer herhalen niet voldoende te zijn. U consolideert net zo lang (maar ook niet langer) tot de woorden op het vastgestelde niveau gekend zijn: daarom is voortdurend controleren belangrijk.

2. Controleren op middellange termijn

Hier gaat het om controleren van de aangeleerde woorden aan het eind van de week of aan het eind van een thema.

Deze laatste stap van de viertakt is hier een controlemoment om:

- vast te stellen of de leerdoelen behaald zijn;
- te testen of individuele leerlingen de aangeboden woorden en betekenissen kennen en om de toetsresultaten per leerling te registreren;
- het effect van het woordenschatonderwijs te bepalen.

Het komt regelmatig voor dat woordenschattoetsen worden afgenomen, nagekeken en van een (onvoldoende) cijfer voorzien, om daarna over te gaan naar het volgende thema. Dat is een weinig efficiënt gebruik van toets- en onderwijstijd. Stel dat (een deel van) de leerlingen de woorden nog niet voldoende kent, dan zijn de aangeboden woorden en betekenissen voor deze leerlingen te weinig herhaald. U moet daarom 'doorconsolideren' zodat ook deze groep de kans krijgt om de woorden en betekenissen op te slaan in het geheugen. Een paar extra consolideeractiviteiten leiden dan alsnog tot het gewenste resultaat.

3. Controleren op lange termijn

U checkt na een aantal weken of woorden nog onthouden zijn.

U gaat steekproefsgewijs na of de aangeboden woorden goed in het lange termijn geheugen zijn opgeslagen. Maak daarbij een onderscheid tussen het toetsen van het begrip van woorden en het gebruik van woorden. Veel te vaak worden woorden pas als 'verworven' beschouwd als leerlingen het woord zelf reproduceren. 'Gisteren hebben we het gehad over tabellen en ...?' . Als leerlingen dan niet grafieken zeggen , lijkt het of er niets geleerd is. Lijkt, want het kan goed zijn dat het woord grafiek wel receptief wordt gekend en dat leerlingen deze correct kunnen aanwijzen. Deze receptieve beheersing is de eerste belangrijke stap in het verwervingsproces.

Kort samengevat volgt u dit schema:

Soort toets	Meting	Consequentie
Korte termijn Controleactiviteit (observaties) tijdens de 4-takt	In hoeverre hebben de leerlingen de net behandelde woorden/betekenis begrepen en onthouden?	Voldoende resultaat: stoppen met consolideren en woord-(cluster) weghalen van de woordmuur. Niet voldoende resultaat: nog niet stoppen met consolideren.
Korte termijn Controleactiviteit ter afsluiting van de 4-takt Middellange termijn Controleactiviteit ter afsluiting van een thema/blok	Hebben de leerlingen de net behandelde woorden/betekenis geleerd. Zijn de leerdoelen behaald?	Voldoende resultaat: afsluiten en doorgaan met nieuwe woorden. Niet voldoende resultaat: opnieuw teruggaan naar consolideren om daarna opnieuw te controleren. Per leerling registreren. Effect van het onderwijs bepalen: Voldoende resultaat: doorgaan. Onvoldoende resultaat: veranderen.
Lange termijn Curriculumafhankelijke toetsen	In hoeverre zijn de behandelde woorden/betekenis nog gekend?	Voldoende resultaat: resultaten vier. Niet voldoende resultaat: woorden en betekenis nog even 'terughalen'; herconsolideren.
Lange termijn Curriculumonafhankelijke toetsen	Per leerling/klas: wat is het woordkennisniveau t.o.v. andere vergelijkbare leerlingen? Per klas/school: worden achterstanden kleiner t.o.v. andere vergelijkbare leerlingen (trendanalyses)?	Voldoende resultaat: voor kennisgeving aannemen. Onvoldoende resultaat: op schoolniveau intensief inzetten op woordenschat in alle vakken, in alle schooljaren. Voldoende resultaat: resultaten vier (hele team). Niet voldoende resultaat: veranderen, verbeteren van leerkrachtcompetenties en woordenschatroutines in de klas.

Het aanleren van woordenschat is geen vrijblijvende zaak. Daarom is het toetsen of de leerlingen de aangeboden woorden begrijpen ook de laatste stap in het vierstappenplan voor de woordenschatdidactiek. Deze stap mag niet worden overgeslagen.

Wanneer de docent merkt dat de leerlingen de aangeboden woorden of begrippen nog niet volledig beheersen, zullen de woorden en begrippen herhaald moeten worden. Met sommige woorden kan dat door ze terug te laten komen binnen een ander thema.

Als een leerling niet de benodigde basiswoordenschat beheerst, kan hij niet onder woorden brengen wat hij doet of hoe zijn gedachtegang is en dan komt hij later in zijn onderwijs carrière in de problemen. De aanpak van woordkaarten of het aanleggen van een woordenschrift/digitale begrippenmap kan hier behulpzaam zijn. Wanneer het systeem van het werken met woordkaarten goed is aangeleerd, kunnen leerlingen zelfstandig met elkaar oefenen en de aangeboden begrippen herhalen.